

Светлана В. Стевановић¹
Универзитет у Крагујевцу
Филолошко-уметнички факултет
Катедра за хиспанистику

ТИШИНА

(Српски језик, књижевност, уметност, Зборник радова са XI међународног научног скупа одржаног на Филолошко-уметничком факултету Универзитета у Крагујевцу (28–29. X 2016), књига II, Филолошко-уметнички факултет у Крагујевцу, Крагујевац, 2017)²

1.

Међународни научни скуп *Српски језик, књижевност, уметност*, одржава се на Филолошко-уметничком факултету Универзитета у Крагујевцу почевши од 2006. године. Једанаести по реду међународни научни скуп, одржан 28. и 29. октобра 2016. године, окупио је врсне познаваоце из лингвистичке, књижевноантрополошке и уметничке области, како из земље, тако и из иностранства, о чему сведочи и број изложених реферата (169 из земље и 36 из иностранства). Научни резултати изложени на датом скупу обједињени су и публиковани у виду трокњижног зборника радова. Лингвистичка тема скупа била је *(Српски) језик у комуникативној функцији*; књижевноантрополошкој теми скупа наденут је наслов *Тишина*; док су се унутар зборника са уметничког дела скупа нашли радови чији су се аутори бавили темама из музичко-теоријских области и примењене и ликовне уметности.

Друга књига радова са једанаестог међународног научног скупа Српски језик, књижевност, уметност, *Тишина*, посвећена је радовима из књижевноантрополошке области. Уредници зборника, чија тема се обрађује и унутар пројекта 178018: *Друштвене кризе и савремена српска књижевност и култура: национални, регионални, европски и глобални оквир*, који финансира Министарство просвете, науке и технолошког развоја Републике Србије, јесу др Драган Бошковић, редовни професор (одговорни уредник) и др Часлав Николић, ванредни професор. Уредници

---

1 svetlana.stevanovic@filum.kg.ac.rs

2 Приказ је настао у оквиру пројекта *Друштвене кризе и савремена српска књижевност и култура: национални, регионални, европски, глобални оквир* (178018), који финансира Министарство просвете, науке и технолошког развоја Републике Србије.

зборника су уједно и аутори како два рада која се појављују унутар зборника, тако и два уводна текста који се налазе на самом почетку друге књиге са споменутог научног скупа. Текстови насловљени „Трокњижје с почетка друге деценије међународног научног скупа *Српски језик, књижевности, уметности*“ и „О књижевнокултуролошкој књизи зборника са XI међународног научног скупа *Српски језик, књижевности, уметности*“ упознају читаоце са карактером самог скупа, као и са његовом тематиком. У веку у ком царују технолошка бука и људски тајац, књижевноантрополошком темом скупа постулира се као нужно преиспитивање проблематике тишине из вишеструких перспектива полазећи од Библије/Антике до данас. Имајући на уму овако широко постављен оквир, тема тишине обрађивана је у већем броју подтема, на које је, наводе уредници, одговорено „научноистраживачки квалитетно и компетентно“ (2017: 7). Уредници зборника *Тишина* су стога приредили 49 радова у којима се разматра појам тишине, све оно што остаје изван, изнад и испод језика, оно што је неизречено, али и неизрециво и то са књижевног, антрополошког, историјског, филозофског и психолошког аспекта.

Неке од подтема које су најзаступљеније у зборнику, а које издвајају уредници у уводној речи, јесу: *Свети, књижевности и култура настајају из ћушања; Белине у шекспиру: прећушано, неизговорено, неисписано у књижевности и култури; Ћушање и самоћа, ћушање и Други, ћушање бића; Ћушим, дакле постојим! Пссссси...*

2.

У зборнику *Тишина* објављени су следећи радови: „Бука у лакунама – методолошки аспекти односа текста и тишине“ (15–24) Снежане Милосављевић Милић, „Шта људи не говоре; *Људи говоре* Растка Петровића“ Драгана Бошковића (25–30), „Неизговорено и прећутано у прози Александра Тишме“ Весне Цидилко (31–38), „*Говорити ћушањем није исто што и ћушаћи*. Анализа романа *Кућа сећања и заборава* Филипа Давида“ Сабине Гиергиел (39–48), „Ћутање и поглед с балкона у прози Албера Камија“ Јасмине Ахметагић (49–59), „Приповедање ћутања: наратори и наративна публика у реалистичком жанру слике“ Ане Живковић (61–73), „Историја цензуре у америчкој књижевности: како утихнути текст“ Радојке Вукчевић (75–81), „Бука и бес: Апокалипса књижевности и тишина“ Јасмине Теодоровић и Марије Лојанице (83–90), „Космичка велика тишина, као филозофски и етички изазов у књижевности“ Александра Недељковића (91–101), „*Цар је то!*: шта нам је Толстој прећутао о Шекспиру?“ Биљане Влашковић Илић (103–110), „Тишина као структурно-стилски елемент Хемингвејеве кратке приче“ Владиславе Гордић Петковић (111–117), „Универзализам Елиотових тишина“ Томислава Павловића (119–127), „Неизрецивост трауме у роману *Бледи обриси брда* Казуа Ишигура“ Тијане Матовић (129–137), „Септембар, и живот без

гласа: Ћутање у *Роману о Лондону* Милоша Црњанског“ Часлава Николића (139–152), „Црњански пита, Микеланђело ћути“ Данијеле Јањић (153–158), „Сукоб цивилизација и култура у роману Ива Андрића *Травничка хроника*“ Софије Калезић-Ђуричковић (159–167), „Тајна заборављене ашиклије *Акшам Гелди*“ Јелене Марићевић (169–176), „Андрић и Исидора или ћутање и самоћа“ Снежане Башчаревић (177–186), „Пссст, оне се воле...“ Драгане Вукићевић (187–195), „Феномен тишине као наративни лавиринт“ Маријане Терић (197–204), „Тишина и ћутање у роману *Предео сликан чајем* Милорада Павића“ Душана Живковића (205–214), „Наративна етика ‘прећутаног’ у роману *Вештачки младеж* Милорада Павића“ Мирјане Бојанић Ђирковић (215–223), „Два грчка глагола тишине: ΣΓΑΩ И ΣΙΩΠΑΩ“ Ифигеније Радуловић, Снежане Вукадиновић и Александре Смирнов-Бркић (225–238), „Тиховањем до Бога или пут ка апсолутној истини“ Ивана Цветановића, Владете Радовића и Дејана Нешића (239–248), „Дискурс тишине у Есхиловој трагедији“ Орестија Јелене Тодоровић (249–257), „Вокативне форме обраћања или одједи тишине у *Молићвама на језеру* светог Николаја Велимировића“ Нине Милановић (259–267), „Дискурс тишине: тиховање као кључни елемент старе српске писане књижевности“ Анке Симић (269–272), „Статус тишине у фолклорној традицији“ Александре Матић (273–283), „Злокобни ћутљивци и(ли) бучни нарушиоци ноћног мира: Сусрет с демонским бићем у ‘глуво доба’ у предањима смедеревског краја“ Драгољуба Перића (285–301), „Звук тишине“ Новице Петровића (303–310), „Постхуманистичка дилема *Сауш њарка*: сајбер бука у тишини стварног“ Јелице Вељовић (311–321), „Тишина која говори више од речи као пркос отпора потлачене жене у Индији“ Биљане Ђорић Француски (323–331), „Тишине и звуци као одлике амбијента у прози Грације Деледе“ Николе Поповића (333–340), „Уметност Анселма Кифера, припадника *nachgeborenen*, као одговор на ћутање генерације непосредних сведока“ Ирине Кнежевић и Владимира Ранковића (341 – 352), „Улога ћутања у аутопоетичким фрагментима Васака Попе“ Слободана Владушића (353–359), „‘Мистика ћутања’ у поезици Момчила Настасијевића“ Душка Бабића (361–372), „Тишина као индикативно обележје поезије“ Јелене Младеновић (373–382), „Топос ‘гласне тишине’ у српској поезији 21. века“ Светлане Рајичић Перић (383–392), „Функција белине у надреалистичкој поезији Милана Дединца“ Маје Медан (393–403), „Дадаистичке имплозије: диксурзивни мук“ Владимира Перића (405–414), „Тишина као одјек забрањености у поезији прећутаног песника Мухамеда Абдагића“ Надије Реброње (415–421), „Кад тишином чудно све засветли – епистемиолошка и онтолошка динамика и драматика (пост) модерног дискурса у историјском, идеолошком и културолошком коду српске књижевности“ Сање Голијанин Елез (423–434), „О материнству на други начин – прећутане стране материнства у роману *Ојшужена* Славенке Дракулић“ Ане Моделск Квасиновске (435–443), „Неизговорено време: *Зимски дневник* Срђана Ваљаревића“ Ненада Николића (445–455), „Тишина Марте Копеанс“ Анкице Вучковић (457–

469), „(Не) ћутим! Говор истине у драми *Сан црне реке*“ Милене Нешић Павковић (471– 478), „Контаминација тишине (и/или) (контаминација) тишином“ Дине Липјанкић (479–498), „О фигури шпиље и да тишини у роману *Тишине* Меше Селимовића“ Јасмине Тешовић (499–509), „Тишина и орфичка поезија. Први предрад“ Александра Јеркова (511–525).

3.

Испитивању статуса тишине у српској прози у зборнику *Тишина* посвећено је више радова. Пажњу аутора привукли су следећи писци: Растко Петровић, Милош Црњански, Иво Андрић, Милорад Павић, Александар Тишма, Срђан Ваљаревић, Меша Селимовић.

Полазећи до Фукоа, преко Лиотара и Лакана до Дериде, текст Драгана Бошковића, „Шта људи не говоре: *Људи њоворе* Растка Петровића“ испитује проблем тишине и прећутаног у роману *Људи њоворе*, доводећи га у везу са аутопоетичким ставовима Растка Петровића. Бошковић сматра да јединствено Растково откривење лежи у спознаји да литература „ћути истину света“, те да „тишину треба ослободити хегемоније човечанства“ (2017: 26) и показати да говорећи људи не проговарају, већ остају у сопственој глувоћи. Текст Драгана Бошковића један је од оних који нагони читаоце његових редова на промишљања, те је као такав у потпуности окренут будућим генерацијама које остају у стању запитаности да ли постојимо само када говоримо, да ли је битно шта говоримо, или се, супротно изложеном, легитимишемо само онда када заћутимо, кроз тишину бића, кроз љубав, кроз трауму или пак кроз крик уколико овај схватимо као исказану тишину, њену физичку манифестацију?

О тишинама и ћутањима у делу Милоша Црњанског било је речи у три текста: „Септембар и живот без гласа: ћутање у *Роману о Лондону* Милоша Црњанског“ Часлава Николића, „Црњански пита, Микеланђело ћути“ Данијеле Јањић и „Контаминација тишине (и/или) (контаминација) тишином“ Дине Липјанкић.

Часлав Николић у изузетно исцрпном, кохерентном и кохезивном раду истражује наративни карактер и онтолошке последице ћутања које се односи на „прекид у приповедању о летовању главног јунака“ (2017: 139). Прећутани месец септембар у животу Рјепнина јесте онај током ком се, према закључцима Николића, формирала сврха његовог бића. Физички прелазак из Лондона у Корнуалију претаче се у месечно духовно путовање јунака од пређашњег до новог себе, путовање приликом ког долази до онтолошког прелива некадашњег „принца„ у стање у ком је „нико“. Препознавањем интертекстуалних елемената из класичне литературе, аутор закључује да је о септембру 1947. године „остало само ћутање“, с обзиром на то да, премда човек, према Хајдегеровој концепцији, јесте „биће које беседи“, за његову онтологију је ипак примарно ћутање,

јер се у ћутању биће отвара и остварује разумевање. Стога се преко тајне ћутећег септембра остварује и најинтимнија веза романа са читаоцима.

Текст Дине Липјанкић испитује тишину која се појављује на крају *Романа о Лондону*, а која је проузрокована Рјепниновим нестанком и појавом звезде (лексеме и графеме). Липјанкић истиче особеност звезде коју је Црњански уписао у *Роман о Лондону* у односу на раније сума-траистичке пределе. Показује се да је звезда вишезначан симбол будући да остварује више функција: уводи тишину у роман, представља ново пребивалиште како главног јунака, тако и читаоца, а истовремено је и место аутопоетичке сеобе. И у тексту Дине Липјанкић потврђује се став Часлава Николића, „остало је само ћутање“, будући да на питања о нестанку главног јунака читалац остаје ускраћен за одговор, затекнут тишином предела у ком Рјепнин нестаје. Међутим, текст оставља отворен простор за даља тумачења и тишине и звезде као сфера унутар којих читалачка активност наставља да делује у виду преиспитивања које је једино трајно.

Манир ћутања одликује како филозофију живота, тако и филозофију уметности Ива Андрића. У зборнику *Тишина* публикована су три рада која се баве ликом и делом овог писца: „Сукоб цивилизација и култура у роману Ива Андрића *Травничка хроника*“ Софије Калезић-Ђуричковић, „Тајна заборављене ашиклије *Акшам телди*“ Јелене Марићевић и „Андрић и Исидора или ћутање и самоћа“ Снежане Башчаревић.

У првом тексту анализира се роман *Травничка хроника*. Калезић-Ђуричковић разматра сукоб четири света: католика, православаца, муслимана и Јевреја, те самим тим указује и на проблем неразумевања и немогућности успостављања комуникације у једном нестабилном времену. Осврћући се на бројна досадашња истраживања у којима се обрађивала иста тема, ауторка уочава да Андрићев роман истовремено указује на потребу успостављања дијалога и грађења мостова међу културама, с обзиром на то да на концу свих сукоба остаје велика тишина из које треба да се изроди нови човек који у свом бићу сажима утицаје свих култура које су се једном тренутку сјатиле на истом географском простору.

Снежана Башчаревић спаја Андрићеву ћутњу и самоћу Исидоре Секулић са циљем да укаже на недовољно расветљене фрагменте њихових личности и дела, називајући их модерним психоаналитичарима српске књижевности. Ауторка се зауставља на анализи Андрићевог есеја „Разговор са Гојом“ и закључује да у датом есеју леже кључне поставке Андрићеве поетике, да би у даљем тексту сажела неке од најупечатљивијих Андрићевих мисли о ћутању. Други део рада посвећен је говору о самоћи у којој је живела Исидора Секулић, што није довело до тога да ова српска списатељица изгуби вољу за животом. Усамљености је одолевала захваљујући, са једне стране, вери у Бога, а са друге стране вери у исправност Кјеркегоровог става према ком човек треба да „одлучује о свом животу и управља се ка слободно изабраном идеалу“ без обзира на неизбежан пад, закључује Башчаревић.

О тишинама и ћутањима у романима Милорада Павића пишу два аутора, Душан Живковић и Мирјана Бојанић Ђирковић, у текстовима „Тишина и ћутање у роману *Предео сликан чајем* Милорада Павића“ и „Наративна ,етика прећутаног‘ у роману *Вештачки младеж* Милорада Павића“, као и Маријана Терић која у раду „Феномен тишине као наративни лавиринт“ Павићев манир писања доводи у везу са маниром писања Саве Дамјанова, сматрајући обојицу ауторима нелинерне прозе код којих је тишина феномен који доприноси стварању отворених дела.

Душан Живковић у тексту који је, као и Павићево стваралаштво, налик на укрштеницу, подвргава анализи различите врсте самаца у Павићевом роману *Предео сликан чајем*, разматрајући преображаје „од самачког ћутања ка заједничкој тишини“, од идиоритмика до општежитеља. Живковић, као и друга два аутора, указује на Павићеву тенденцију ка стварању отворених дела или дела са „укрштеним“ расплетима који обузимају читаоце и воде их вртовима са стазама које се непрекидно рачвају.

4.

Радови „Тишина као индикативно обележје поезије“ Јелене Младеновић, „Топос ,гласне тишине‘ у српској поезији 21. века“ Светлане Рајичић Перић, „Функција белине у надреалистичкој поезији Милана Дединца“ Маје Медан, „Дадаистичке имплозије: диксурзивни мук“ Владимира Перића, „Тишина као одјек забрањености у поезији прећутаног песника Мухамеда Абдагића“ Надије Реброње, „Универзализам Елиотових тишина Томислава Павловића“, посвећени су разматрању места и улоге тишине у (српској) поезији.

Рајичић Перић усмерава пажњу према два доминантна приступа топосу тишине у српској поезији 21. века: утишати све жаморе или их, потпуно супротно, појачати до максимума. Ауторка сучељава метафизички интимизам Војислава Карановића, према ком поезије нема без тишине, са ничеанским схватањем рађања поезије из духа музике Драгана Бошковића, закључујући да оба правца стреме исконској гласној Тишини јер се једино кроз гласовање потврђује постојање неизрецивог.

Маја Медан испитује функцију белине као песничког поступка на примеру поеме *Јавна йишица* надреалистичког песника Милана Дединца. Медан сматра да особеност Милана Дединца почива у чињеници да овај песник у белинама не препознаје нове песничке могућности. Белина тако постаје израз његове разочараности у поезију, те отуда проистиче и покушај да се надомести материјалном страном језика – звуком и ритмом, али превасходно семантичко-синтаксичким решењима.

Владимир Перић износи хипотезу према којој дада пева о семантичкој празнини, али речено прикрива халабуком коју прави. Аутор показује да је дадаистичка тишина неодвојива од белина, али и од пра-

зна која су услов за настанак пуноће, с обзиром на то да се идеја увек најпре концепира у тишини, празнини. Тишина, закључак је Перића, има у дади „семантичко обележје имплозије“, она антиципира самоубицање сопства и брисање аутора из чега произилази мук неопходан за рађање новог исказа.

Наталија Реброња сматра да је тишина, у случају песника дисидента Мухамеда Абдагића, одраз забрањености и немоћи, док је поезија средство борбе против исте. За разлику од радова у којима је тишина предуслов за достизање стања слободе, у Реброњином раду приметно је присуство тишине која спутава, затвара и поробљава, услед чега је реч оружје неопходно да би се пробио затвор тишине.

У замашном тексту Сање Голијанин Елез, насловљеном „Кад тишином чудно све засветли – епистемиолошка и онтолошка динамика и драматика (пост) модерног дискурса у историјском, идеолошком и културолошком коду српске књижевности“ ауторка на једном месту анализира присуство тишине као кључног динамизма у савременој српској књижевности. Применом широког методолошког апарата, укрштањем структурно-семиолошког, компаративно-аналитичког, психоаналитичког и социолошког приступа, уз сучељавање Фридрихових, Фукоових, Делезових и Деридиних теорија, Голијанин Елез сагледава и контрастира тишине модерничких песника Момчила Настасијевића, Васка Попе, Миодрага Павловића и постмодерног романописца Горана Петровића, те долази до уопштеног закључка да се тишина у савременој српској књижевности „надаје као хипограм, као пукотина у језику или аберација смисла, али и као генеративна матрица поетичког каледоскопа приче“ која субјекта враћа генеричком пореклу (2017: 431).

5.

Текстови „Тиховањем до Бога као пут ка апсолутној истини“ Ивана Цветановића, Владете Радовића и Дејана Нешића, „Дискурс тишине: тиховање као кључни елемент старе српске писане књижевности“ Анке Симић, „Вокативне форме обраћања или одјеци тишине у *Молитвама на језеру* светог Николаја Велимировића“ Нине Манојловић баве се темом молитвеног „тиховања“, утемељеног у исихизму.

Цветановић, Радовић и Нешић разматрају молитвено тиховање на примеру романа *Монах Калисти* Миливоја Јовановића. Након осврта на исихизам, посебан правац у православној мистици, и на исихију, чисту молитву чији је буквални превод мир, тишина, аутори истичу основу исихистичког метода која лежи у појму „враћања самом себи“. У роману *Монах Калисти* духовно путовање монаха путем усамљености и молитве стога бива виђено као један облик мистичног искуства које јунаку омогућава да допре до суштине властитог бића, не би ли на дати начин спознао Бога, а самим тим и врховну истину.

О молитвама у хришћанској традицији и њиховој спрези са тишином можемо читати и у тексту Нине Манојловић. Посебна пажња посвећена је епиклези или богопризивању која се од других вокативних форми, нарочито апострофе и инвокације, разликује по семантичко-прагматичким вредностима. Манојловић у свом раду издваја три структурна типа епиклезе заступљена у *Молитвама на језеру*: вокативом је обухваћена једна пунозначна реч (Господ), синтагма са конгруентним атрибутом и апозиција, при чему је најчесталији први тип епиклезе, што је у тексту поткрепљено великим бројем примера којих не мањка ни приликом илустрације друга два наведена типа богопризивања.

О отпору према многоговорљивости и склоности Момчила Настасијевића ка „песничком тиховању“, чији духовни извор почива у исихастичком покрету, проговара Душко Бабић у тексту „Мистика ћутања“ у поетици Момчила Настасијевића“. Полазна тачка за разматрање поетике Момчила Настасијевића у Бабићевом тексту јесте „религиозно осмишљавање уметности“, аспект ком у досадашњим истраживањима није посвећено довољно пажње, а без ког се не могу разумети Настасијевићеви естетички појмови матерње мелодије и стварне речи. Бабић стога одређује Настасијевића као мистичног песника који има насушну потребу да проширује синтаксичку и звуковну раван језика, са циљем „прочишћења израза“ и доласка до стварне речи, Бога и обожења.

6.

Улози тишине у фолклорној традицији и народним предањима посвећена су два рада: „Статус тишине у фолклорној традицији“ Александре Матић и „Злокобни ћутљивци и(ли) бучни нарушиоци ноћног мира: Сустрет с демонским бићем у „глуво доба“ у предањима смедеревског краја“ Драгољуба Перића.

Александра Матић разматра симболичке форме фолклорне традиције, унутар које је тишина дистинктивно обележје оностраног, непознатог и неразумљивог. Тишина бива обавијена злокобним ореолом, док се звук сагледава као средство борбе против нечистих сила које вребају у тишине и из тишина. У прилог реченом наводе се коледарске обредне песме, посленичке песме, баладичке песме, народна веровања Словена, а преиспитује се и ћутање у бајкама. На основу размотрених примера Матић закључује да је у фолклорној традицији тишина или резултат забране или указује на присуство трагичног исхода и смрти, што је у супротности са јудео-хришћанским поимањем тишине као „пута ка апсолутној истини“.

Драгољуб Перић врши семиотичко испитивање атрибута и функција демонских бића, при чему корпус његов истраживања чине предања смедеревског краја. Демонска бића која се налазе у фокусу текста јесу демони, вампири, вештице, море, дрекавци, виле, приказе.

Перића интересује да ли демонска бића своје присуство објављују буком или је за њих, потпуно супротно, карактеристична злокобна тишина. Закључак Перића јесте да се у народним предањима смедеревског краја појединци најчешће сусрећу са неупокојеним мртвацима или вампирима који се појављују у пратњи буке, за разлику од утвара које су неме, но оно што је заједничко свим демонским бићима јесте да изазивају исконски колективни страх.

7.

Спрега тишине и женске судбине ишчитава се из радова: „Пссст, оне се воле...“ Драгане Вукићевић; „Тишина која говори више од речи као пркос отпора потлачене жене у Индији“ Биљане Ђорић Француски; „О матеронству на други начин – прећутане стране материнства у роману *Оишужена* Славенке Дракулић“ Ане Моделск Квасиновске.

Наслов текста Драгане Вукићевић аутоматски изазива извесне асоцијације, услед чега самим насловом привлачи пажњу. Ауторка је једина која се у зборнику усуђује да проговори о теми лезбијства. Предмет рада су наративне стратегије које се користе за прикривање говора љубави између жена у делима Милована Видаковића, Стевана Сремца и Јелене Димитријевић. Текст баца светло на до сада у потпуности несагледане елементе у корпусу текстова српске књижевности 19. и почетка 20. века. Задатак који је ауторка поставила јесте препознавање механизма „пристојног говора о 'непристојним', прећуткиваним темама“ (2017: 187). Вукићевић издваја и детаљно објашњава два типа „микријског писма“ којим се официјални текст у прози 19. века „контаминира“ хомо-еротским. У првом моделу жене су или принуђене да скривају свој биолошки пол, што изазива идентитетску тескобу, или се намерно преоблаче у мушкарце (карневалска игра). У другом моделу не долази до буквалног преоблачења и самим тим маскирања, већ се оно одвија у језику, тако што жена говори о другој жени у мушком роду и из перспективе мушкарца, за шта је један од примера Дока из *Зоне Замфирове*. Наведене наративне стратегије омогућавају да се о „недозвољеном приповеда на дозвољени начин“ (2017: 191).

Текст Биљане Ђорић Француски сведочи о тишини која је наметнута женама у свим патријархалним друштвима, те тако и у индијском, али и о моћи жена да том истом тишином пркосе ригидним друштвеним нормама, што се потврђује кроз примере древног индијског епа *Махабхарата* и модерне приповетке „Драупади“ бенгалске списатељице Махасвете Деви. Ауторка контрастира судбину јунакиња из различитих периода индијске историје увиђајући да ове две Индијке повезује чињеница да су потлачене, понижене, силоване и претворене у сексуалне објекте, а да сопствену објективизацију подносе не оглашавајући се. Кроз лик савремене Драупади (Допди) Ђорић Француски демонстрира тишину

као израз пркоса и оптужбе која је усмерена према лицемерју читавог индијског друштва које пред тако гнусним и срамним чином заћути.

Моделск Квасиновска у свом тексту о материнству, које је чврсто срасло са питањем женског идентитета, проговара на други начин. Полазна основа за њена промишљања јесу становишта феминисткиња „другог таласа“ према којима материнство и слобода не могу ићи заједно. У раду се испитује однос мајке и кћерке који је основна тема романа *Опшужена* хрватске списатељице Славенке Дракулић. Опшужена јесте кћерка која је, као жртва кумулативне трансгенерацијске трауме која се преноси са мајке на кћерку, убила мајку. Према мишљењу ауторке роман води ка демитологизацији материнства и показује да материнска љубав није нити природна, нити својствена свим женама, што је свакако тема која датира још од антике (чедоморство).

8.

Тишина као последица трауме и(ли) заборављања предмет је текстова: „Неизрецивост трауме у роману *Бледи обриси брда* Казуа Ишигура“ Тијане Матовић; „Уметност Анселма Кифера, припадника *nachgeborenen*, као одговор на ћутање генерације непосредних сведока“ Ирене Кнежевић и Владимира Ранковића и „Анализа романа *Кућа сећања и заборав* Филипа Давида“ Сабине Гиергиел.

Тијана Матовић преиспитује досадашње критичке студије о роману *Бледи обриси брда* Казуа Ишигура, надограђује их, уноси нове перспективе, препоручује опрез приликом примене западњачких теорија на контекст Јапана и долази до закључка да је тишина у прози Казуа Ишигура заправо средство посредством ког се проговара о трауматичном искуству будући да управо оно што је изостављено условљава цео наратив. Изостављени, прећутани делови, указују на механизме потискивања али и на чињеницу да је изостављање својствено сваком сећању.

Траума у раду Кнежевић и Ранковић проистекла је из Холокауста, а одговор на њу били су тишина и заборављање. Аутори се интересују за рад немачког уметника Анселма Кифера, припадника генерације *Nachgeborenen* (оних који су рођени после) која се супроставља заборављању виђеном као тишина понижења. Радови Кифера, „Окупације“, „Сликање = Спаљивање“, „Маргарета“ и др. разматрају се у контексту теорије постсећања Маријен Хирш, док је дати аутор виђен као чувар сећања на Холокауст, али и на оно што га је узроковало. Кофер је, сматрају аутори, пред несвесно друштво ставио огледало, своја уметничка дела, која ће их подсећати на оно што би најрадије да забораве.

О последицама траума изазваних Холокаустом, те о представницима тзв. друге генерације пише и Гиергиел анализирајући роман *Кућа сећања и заборав* Филипа Давида. Гиергиел наводи да се трауматично искуство Холокауста не може вербализовати, што се у делу Филипа Да-

вида манифестује појавом фрагментарности, празнина и ћутања како на тематском плану, тако и на плану форме. Међутим, реченим ћутањем се заправо проговара о трауми, те се закључци које ауторка износи преплићу са закључцима Тијане Матовић, премда у другачијем контексту.

9.

У тексту „Бука у лакунама – методолошки аспекти односа текста и тишине“, који отвара *Тишину*, Снежана Милосављевић Милић најављује теоријски апарат који ће се провлачити кроз читав зборник, даје критичку анализу и изриче вредносни суд о закључцима теоретичара који су се бавили преиспитивањем места и улоге лакуна, процепа, неизговореног... Ауторка полази од феноменолога Романа Ингардена, са којим долази до првих термилолошких именована онога што је у тексту одсутно или изостављено, прелази преко Изера, заступника теорије рецепције, и Лубомира Доложела, заступника теорије могућих светова, да би дошла до Портера Абота који се од претходних теоретичара, а нарочито од Изера, разликује по запажању да све празнине никада не могу бити попуњене, те да нешто неминовно умиче операцији допуњавања, један „несхватљиви процеп“, а дати став дели и Милосављевић Милић.

Текст Александара Јеркова „Тишина и орфичка поезија. Први предрад“ затвара зборник *Тишина*. Разматрајући орфички култ и постављајући основ за „слику рађања поезије из духа тишине“ (2017: 511), Јерков проширује оквир који је успоставила Милосављевић Милић, с обзиром на то да разматра место и значај тишине од антике до данас. Јерковљеви закључци налазе се у сагласности са неким од закључака Драгана Бошковића, с обзиром на то да аутор изриче да „тишина није одсуство сваког звука већ она целина у којој је човек испуњен целином онога што јесте и треба да буде“ (2017: 512). Јерков сматра да „орфичко песништво умирује и дивље звери и све што је дивљачно у човеку“ (2017: 517), те да се у тој тишини налази узвишеност, али је због несавршености људи дати рајски стих ишчезао, а у његовом разумевању не могу помоћи ни Дерида, ни Лакан, ни Фуко. Међутим, сматра Јерков, оно што преостаје јесте увек живљење орфичке поезије љубави.

10

Уколико се има у виду да је комуникативна компетенција дефинисана као способност коришћења језика ради остварења одређене намере комуникативног чина, аутори чији су радови публиковани у зборнику *Тишина* показују да се иста дефиниција може применити и на тишину, уколико ову уопште можемо сместити у крути оквир дефиниције. Стога, кроз радове који чине део зборника постаје јасно да се

комуникативна компетенција може дефинисати и као коришћење и манипулисање ТИШИНАМА ради остварења одређеног циља који се протеже од ослобођења преко утамничења до потпуног брисања јединке или читаве говорне (људске) заједнице која данас живи у оквиру једне сајбер културе и виртуалне стварности о којима се може читати у раду *Постхуманистичка идеологија Саут Парка: сајбер бука у тишини стварној*, који плени актуелношћу, а чији је аутор Јелица Вељовић.

Снежана Милосављевић Милић навела је да су организатори једанаестог међународног научног скупа *Српски језик, књижевност, уметност* били у потпуности свесни комплексности теме коју су предложили за један нови почетак. Очигледно је да је тишина изродила много говора о себи самој, те је можда време да се изнова заћути, јер написати закључак о зборнику чији радови показују да се може постојати само кроз стално преиспитивање било би једнако увреди. Зборник *Тишина* се и даље пише...

Примљен: 13. јула 2019.

Прихваћен за штампу јула 2019.